

SORSKÉRDÉSEK

A gyimesi, az úz-völgyi és a moldvai magyarokról

Gyimesi táj kaktuszokkal

Beszélgetés Halász Péter néprajzkutatóval*

Gyimesközéploki otthonában hiába keressük a csángó népi kultúra tárgyi emlékeit, nem szöttesekkel, régi tárgyakkal és hímes tojásokkal találkozunk, hanem ritka növényekkel. Ha festői képpel kellene leírni a környezetet, amelyben él, leginkább ez a jelző illene ide: gyimesi táj kaktuszokkal. Halász Péter 2010 óta Gyimesben él, közelebb a moldvai magyarokhoz, és nem távol Erdélytől. Itt dolgozza fel több mint fél évszázada, a moldvai magyarság körében gyűjtött néprajzi anyagait, és jelenteti meg tanulmányok és kötetek formájában. Idén az államalapítás ünnepén Ader János köztársasági elnök A Magyar Érdemrend Lovagkeresztje polgári tagozat kitüntetéssel ismerte el munkásságát. Beszélgetésünk helyszíne a kaktuszokkal teli kertje.

– Régóta szeretem a kaktuszokat, többségüket Magyarországról hoztam. Ám Gyimesben sem idegen a kaktusz. Déák András barátomnak óriási gyűjteménye volt, hatalmas kaktuszokat tartott a házában, amíg egy nagy árvíz el nem mosta több mint egy évtizede. A kaktuszok nagyon jól érzik magukat Gyimesben, mert itt a napfényes órák száma igen nagy. Amikor nincs köd és nincs felhő, akkor jó napsütés éri őket, és itt a ház oldalában kitűnően érzik magukat. Gyönyörűen virágznak, ami annak a jele, hogy jól érzi magát a kaktusz és hát a legtöbbit magról neveltem. Most is nevelek legalább száz kis kaktuszt magról. Magyarországról kapom a magot és az erről nevelt kaktusz szebben virágzik, mint a hajtásról szaporított.

– *Miért szereti őket?*

– Azt szeretem a kaktuszokban, hogy igénytelenek és szépek, ahogy valaki írta: rövid a farsangjuk, de annál szebb a báli ruhájuk. Ezek a tüskés, sok ember számára – a feleségem szerint is – visszataszító jószágok olyan gyönyörű virágot bontanak, hogy nem lehet ellenállni nekik. Igénytelenek, ha egy hónapig elmennék valahová, akkor sem kellene aggódnom, hogy meglocsolja-e a szomszéd, akit megkértem rá, mert a kaktusz aztán bírja a szárazságot!

– *És itt, ezek a kővirózsák szintén a kaktuszok családjába tartoznak?*

– Rendszertanilag ezek is szukkulensek, tehát pozsgásnövények. Ezek közé tartoznak a kaktuszok, amelyek tüskések, úgy védekeznek a kiszáradás ellen, hogy a leveleik tüskévé

Halász Péter

* Elhangzott a budapesti Kossuth Rádióban 2018. szeptember 26-án. (A szerk.)

váltak, a száruk pedig levéllé, kaktusztetté, a kövirózsák pedig úgy védekeznek, hogy a levelük megvastagszik, sok vizet tud tárolni, vízfelvételük is más módszerrel történik.

– *Mindeniknek neve van, van-e kedvenc közöttük?*

– Olyan ez, mint Jókai elbeszélésében: melyiket a kilenc közül? Melyik gyermekemet szeressem jobban? Erre büszke vagyok például, ez az Echinocactus, sárgás, vajszerű, tuskés növény.

– *Mint egy tuskés dinnye.*

– Igen, de amikor kikelt a magból, nagyon örültem, amikor már volt két tuskéje, aztán már három és akkora volt, mint a gombostű feje, azután szépen megnőtt. Itt van ez az őszapó – *Cephalocereus senilis* –, fehér hajszerű tuskéi vannak, Dél-Amerikában, a magas hegyekben él és ez a fehér tuskézet védi, mint birkát a gyapja a hidegtől. Másrészt, mivel eső alig esik, de nagy a levegő páratartalma, hajnalonként nagy a páraépződés, kicsapódik rajta a harmat és így veszi fel a vizet.

– *Meg sem merem becsülni, hány kaktusz van itt.*

– Ötven-hatvan darab. Télen a kazánházban laknak, de a nagyokat – csak azokat – bevisszük a házba, amiért mindig meg kell harcolnom. Télen hűvösben kell lenniük, 8–10 Celsius-fokon, hogy ne fejlődjenek, mert ha fejlődnek, ha melegebb van, a fénszegény hónapokban csak vékony, beteges hajtásokat hoznak.

– *Végig úgy éreztem, hogy most a biológus beszél.*

– Voltaképpen agrármérnök vagyok, de valóban biológusnak, pontosabban ornitológusnak készültem még a gimnáziumban, de pontosan a biológiatanárom beszélt le róla, mondván, hogy Magyarországon ötvenként van szükség egy ornitológusra, úgyhogy ebből nem lehet megélni. De nagy ajándéknak tartom, hogy értem a növények és állatok viselkedésének, életének, természetének ezeket a rejtelmesebb dolgait, megérezem, hogy mikor mire van szükségük.

– *De hát mégis a gyimesi tájban vagyunk és itt már az ős színes foltjai kezdenek megjelenni a mélyzöldben, ez is gyönyörű.*

– Bizony gyönyörű. Amikor elkezdtem járni Gyimesbe, a '60-as évek elején, akkor minden más volt. Sokkal kiterjedtebb volt az erdő, kevesebb a rét és elvétve fordult elő traktor. Nem volt ilyen zaj, mint most, de én is fiatal voltam és könnyű volt megmásznom a hegyeket, például a Naskalatot.

– *Természetes volt az is, hogy valaki elénekelt egy keserves, csak azért mert belülről jött?*

– Igen, bánatukban vagy magányukban is énekelték. Amikor valaki egyedül volt kint a kalyibánál és az érzéseit világgá kellett küldeni, akkor énekelt és ő maga talán nem is tudta, hogy az keserves, de a szíve megkönnyebbült tőle. Itt Gyimesben minden embernek megvolt a maga éneke. Néhai Zerkula Jánost sokszor halottam például, de ő akkor énekelt, amikor muzsikált. Ő nem úgy énekelt, ahogy az átlagos gyimesi, hogy megy a leány fel a kalyibához, viszi az ételt vagy hozza a sajtot befelé, és talán azért énekelt, hogy ne érezze magát egyedül az erdőben.

– *Azért kérdeztem, mert valahol azt mondta, hogy olyan szívesen hallgatja és ugyanazt a művészi élményt jelenti a gyimesi keserves, a mezősegi muzsika, akár egy Verdi-opera, vagy egy Mozart-szonáta.*

– Ez így van, sőt, amikor először hallottam – mert hát én budai ember voltam és nem népzenén nőttem fel –, a mezősegi dallamoknál ugyanazt a lüktetést éreztem, mint egy Brahms-, vagy Beethoven-szimfóniában és hát közhelyszerű már Babits gondolata: minden ember lelkében dal van és a saját lelkét érzi minden dalban. Én is a saját lelkemet érzem, akár a mezősegi, akár a gyimesi muzsikában, az eredetiben, az igaziban.

– Mikor hallgat zenét?

– Munka közben megy a számítógépen a Bartók Rádió, vagy interneten hallgatok valamit, és amikor olyan munkát végzek, ami nem igényel nagy odafigyelést, mint a szerkesztés – például jegyzetelés vagy bibliográfia-összeállítás –, akkor jól esik szimfónikus zenét, vagy operát hallgatni; a gondolkodást, fogalmazást igénylő munka mellett pedig szívesen hallgatok zongoraversenyt, vagy kamarazenét. Jó, ha háttérben szól a muzsika.

– Hogy került Gyimesközépfokra?

– Gyimesbe néhai Újváry Lajos festőbarátom révén kerültem, akivel Domokos Pál Péter bácsinál ismerkedtem meg, nála jöttünk össze és tőle hallottam, hogy Gyimesbe jár. Talán 1962-ben vagy 63-ban először jártam Erdélyben, úgy, hogy végigjártam azokat a helyeket, amiket minden magyarországinak kötelező (lenne) végigjárni – Gyilkos-tó, Szent Anna-tó, Békás-szoros stb. – és útba ejtettem Gyimest is. Azután már visszatértem és itt Sötét-patakon elkerültem Magyar Katiékhoz, akiknél Lajos bátyám is megszállt. Azért hívják különben Magyar Katinak, mert Csikból jött férjhez Gyimesbe, tehát nem volt csángó, hanem „magyar”, a férje pedig gyimesbükki román, Nyáguly András, akiből jó magyar ember lett Középfokon. Náluk laktam, aztán laktunk a feleségemmel, később a gyerekeimmel, valahányszor itt nyaraltunk Gyimesben. Amikor 1966-ban Moldvába kezdtem járni, a moldvai csángók közé néprajzi anyagot gyűjteni, akkor jövet is, menet is megálltam mindig Gyimesben két-három napra. Itt megpihentünk, meglátogattuk az ismerősöket, így Gyimes számomra nagyon otthonos helyé vált. Sőt, amikor a '80-as évek végén Moldvában nehezen lehetett dolgozni, mert a szekuritáé és a milicisták állandóan az ember nyomában voltak – nem magam, hanem a barátaim biztonsága miatt, akiket állandóan zaklattak, ha magyarországiakat láttak vendégül, vagy szóba álltak valakivel –, akkor én elmentem Moldvába, egy-két barátomat „hómon alá csaptam”, eljöttem velük Gyimesbe, fölmentünk

Halász Péter moldvai csángó barátaival Somoskán az 1970-es években

valamelyik kalyibába egy darab szalonnával meg egy üveg pálinkával, ott két-három napig volt időnk beszélgetni: én gyűjtöttem tőlük néprajzi anyagot, ők pedig örültek, hogy beszélgethetnek egy messziről jött, magyarországi emberrel. Amikor 1990-ben megtörténtek a változások, akkor ismét jártam Gyimesbe a televízióval, filmet készítettünk Berszán atyáról, aki akkor kezdte építeni a „Sziklára épített házat”, a későbbi Árpád-házi Szent Erzsébet Gimnáziumot. Telt az idő, második feleségem moldvai csángó leány lett, és elkezdtünk gondolkodni azon, hogy mi lesz velünk majd, ha én nyugdíjba megyek, hol fogunk élni. Úgy döntöttünk, hogy a két ország között, Pusztina és Budapest között a középutat választjuk és Gyimesben telepedünk le. Ő közelebb lesz a szüleikhez, én pedig közelebb leszek azokhoz, akikhez akkor már jó pár évtizede hozzáköttem a tudományos érdeklődésemet, gyűjtöttem és feldolgoztam a moldvai magyarok nyelvészeti, néprajzi ismeretanyagát.

– *Biológusnak készült, gazdamérnöki diplomát szerzett és néprajzkutató lett. Azt mondta, hogy gyűjtötte a moldvai magyarok néprajzi értékeit. Ha valaki ismeri az Ön írásait és előadásait, tudja, hogy elsősorban sorsokat ismert meg és a gyűjtés az másodlagos, mint ami a sorsokban rejtőzik.*

– Én a kettőt nem tudnám elválasztani, mert a sorsokon keresztül ismertem meg az életüket, amihez hozzátartozik a gazdálkodás, a házépítés, gyermeknevelés, juhászkodás, szokásaik és hiedelmeik, a lakodalom, a születés és a halál. Mert ezek beleépülnek egy-egy külön sorsba, és nem lehet, nem is szabad őket elválasztani. Most például dolgozom a párválasztás, lakodalom és a gyerekszülés hagyományaisal, mindenik egy-egy sors, átlagos nem is igen van. És ha megkérdez az ember valakit, hogy is volt ez az ő életében, akkor mindig azt mondja, ami számára megrázkódtatás vagy emlékezetes, tehát amitől sorsszerűvé vált a sokszor mindennapi esemény, amiről utólag gyakran kiderül, hogy meghatározta, befolyásolta életét és visszaemlékezve úgy érzi, hogy az a sorsának fontos eleme volt.

– *Miért érzi úgy az ember, hogy a balladák is ebben a világban élnek igazán, balladai világ a moldvai magyarok élete.*

– Más népcsoportban is így van, csak itt maradtak meg a legépebben, legteljesebben vagy talán ezt ismerjük jobban néhány kiváló gyűjtő jóvoltából. De ugyanilyenek a székegy népballadák is, amelyekben valójában kifejezésre jut az, amit az emberek sorsként éltek meg. Ennek nagyon szép példája a Bilibók János balladája, amit a lézpedi Simon Ferenc Józsefné énekelt. Ő 1948-ban családotul áttelepült Magyarországra és a Baranya megyei Mekényesen élt. Ezt a balladát az édesanyja kezdte énekelni, arról szól, hogy a falujukban élt egy Bilibók János nevű ember, akit megölt, meglőtt a falu bírója, egy Dan nevezetű, aki lehetett román, de akár magyar is, nem tudom. Mindenesetre nagy tragédia volt, mert kisgyerekek maradtak árván, de halálának is külön története van, mert meglőtték a mezőn, hazavitték, elbúcsúzott a családjától és úgy halt meg. Ilona néni az édesanyja még leánykorában, ott Lészpeden énekbe foglalta ezt a történetet: „Bilibók János mit gondoltál / Mikor hazul' elindultál / S én egyebet nem gondoltam / Marháim járomba fogtam / S Ilonámtól elbúcsúztam...”, és így elmeséli az egész történetet. Domokos Pál Péter gyűjtötte 1932-ben, aztán nekem énekelte Ilona néni Mekényesen, de sok másnak is, akár csak fiatalabb testvére, Anna néni. Mindenki hozzátett valamit a maga változatához. Dallamát tekintve nem új, mert a moldvai csángók között élő balladának a dallama (amire ő „ráhúzta” ezt a történetet, rímbe szedve és nagyon szép költői képekkel kiegészítve, ami aztán az éneklés során csiszolódott) mindenképpen friss, mint a bor, amikor még nincs teljesen kiforrva, de már magán viseli a ballada összes jellemzőjét. Moldvában is megvan tehát a ballada, de itt, Gyimesben jobban ismerik, már mint keservest. A nevében benne van, hogy nem vidám ének, és az is az élet szomorú oldalát, tragikus érzéseit, kisebb-nagyobb csa-

lódásait fejezi ki, énekl meg. Nem annyira történet, mint a Bilibók Jánosé, vagy Kőműves Kelemené, Molnár Annáé és a többieké, hanem általános életérzés. Én itt a telkemet egy gyimesi prímástól, Antal Zoltántól – itt Vak Zoltinak nevezték – vásároltam és neki az volt a keservese, hogy „Felsütött a Hold sugára / minden ember ablakára / Jaj Istenem mi az oka / az enyémre nem süt soha...” – hiszen vak volt. Sokszor beszélgettem vele arról, hogy Gyimesben szinte mindenkinek saját keservese volt és ha valaki valahol énekelte, bálban vagy kaszálóban, akkor mindenki tudta, hogy kinek a keservese és nem is énekeltek mint sajátjukat, hanem úgy, hogy „most élénekelem a ... keservesét”.

– *Egy pesti ember kiköltözik Gyimesközéplokra. Az ember azt gondolná, hogy a paraszti kultúra tárgyaival rendez be a lakását, bútordarabok, tárgyi elemek köszönnek vissza a berendezésből. Itt nem ezt látjuk, hadd idézzem egy gondolatát egyik előadásából: „A hagyomány nem elsősorban formai elem, pityke és süjtás, nem a szoba sarkába állított rokka, a talicskába ültetett muskátli, hanem életforma, gondolkodásmód, értékrend.” E szerint él?*

– E szerint élek valóban, legalábbis igyekszem. Persze, ha fiatalabb korban költözöm be Gyimesbe, amikor még bőven voltak itt kendezők, szóttesek és a hagyományos népelet tárgyi emlékei, akkor talán lenne körülöttem is, de én szándékosan soha nem gyűjtöttem tárgyi dolgokat. Ha adtak egy gorzafalvi cserepet Moldvában, azt elfogadtam, megköszöntem és ha nem tört el, haza is vittem. Nagyon kedves emlékem az, amikor egy moldvai csángó faluban találtam egy nem gorzafalvi, de nagyon szép, tyúkszaros köcsögöt, aminek piros-fehér-zöld volt a színezése. Mondtam a menyecskének, hogy nagyon szeretném megvenni, mert tetszik és adok érte akármennyit. Nem akarta ideadni, majd megbeszéli a férjével, amikor hazajön – mondta. Mindenesetre 20 lejt otthagytam, az akkor egy női nylonharisnya ára volt, hogy beszéljek meg a férjével és majd visszamegyek. Este aztán szépen megtisztítva és borral teletöltve elhozta nekem. Ilyen emlékekkel beszerzett eszközöm van néhány, meg van gorzafalvi fazekam is s néhány szóttes. De csak ennyi! Úgy, hogy Gyimesben sem vágytam rá, hogy ilyesmivel jelképezem az idetartozásom.

– *Gyimeshez tartozik?*

– Igen. Több mint nyolc esztendeje élek itt. Igaz, megfogadtam, hogy Gyimes néprajzával nem fogok foglalkozni, mert a hátralévő időmből erre már nem jut, és itt van is elég ember, aki Gyimessel foglalkozzon, én csak a moldvai anyagaimat fogom földolgozni. De hát belekeveredtem egy-két dologba. Amikor a Lakitelek Alapítvány által koordinált, egész Kárpát-medencére kiterjedő helytörténeti kutatás Gyimest is elérte, akkor elvállaltam ennek szakmai vezetését, meg közreműködtem az ebből készült könyvnek a szerkesztésében is és akkor beleástam magam Gyimes múltjába és jelenébe. Kicsit olyan ez, mint az én néprajzos tevékenységem, az agrármérnökök között én voltam a néprajzhoz legjobban értő ember, viszont a néprajzosok között én voltam az agrárközgazdasághoz legjobban értő. Tehát minden viszonylagos, így többé-kevésbé gyimesinek érzem magam.

– *Honismereti munkáját, a moldvai magyarságért végzett szolgálatát több kitüntetéssel ismerték el az utóbbi időben. Több mint 50 éve támogatja a honismeret ügyét, a Honismereti Szövetség tiszteletbeli elnöke ma is.*

– Az említett állami kitüntetést nem tudtam személyesen átvenni, de a kisebbik lánymotól tudom, hogy azt a fölterjesztést adták be a jelölőbizottságnak, amit akkor fogalmaztak, amikor a Hargita Megyei Önkormányzattól 2017-ben megkaptam a Kájoni János-díjat, meg 2018 elején az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettől a Kőváry László-díjat. Azért esett különösen jól a magyar állami kitüntetés, mert számomra azt jelentette, hogy itt a Székelyföldön, és általában Erdélyben befogadtak, elismerik a munkámat és a régi otthonomban – Belső-Magyarországon – is számontartanak. Életem nagy része

valóban a honismereti mozgalom szolgálatában telt, telik, hiszen a néprajz is honismeret, a csángók érdekében végzett munka, a sorsukkal való foglalkozás is az. Amikor elküldi egy-egy moldvai barátom valamelyik írását, hogy stilizáljam az irodalmi nyelv szabályai szerint, vagy mikor a Moldvai Magyarság folyóirat számára ismertetem a Budapesten megjelenő, csángó magyarokkal foglalkozó könyveket, az szerintem mind honismeret. Krisztusi ideig, 33 évig voltam a Honismeret folyóirat szerkesztője, aztán több mint tíz évig a szövetség elnöke, most tiszteletbeli, benne vagyok a Honismeret folyóirat szerkesztőbizottságában, ilyen értelemben benne vagyok a mozgalomban. Sajnos itt, Erdélyben nem sikerült megszervezni a honismereti munkát, bár próbálkoztam a Székelyföldön is, de ilyen szerveződés Romániában egyetlenegy van – tudomásom szerint – Nagyváradon, a Partiumi Műemlékvédő és Honismereti Egyesület. Itt, a Székelyföldön Egyed Ákos professzor kezdte el hajdan, de nem lett egy, nemcsak a tudósokat, hanem amatőr helytörténészeket is felölelő szervezet.

– *Mivel foglalkozik, milyen témán dolgozik?*

– Minden munkát – nyolvan felé közeledve – „talán utolsó”-nak érzek. Most olyan monográfián dolgozom, amelynek az a munkacíme, hogy „Az első csóktól az első gyermekig”. Ez a moldvai csángóknál több mint ötven év alatt gyűjtött, a párvalasztásra, lakodalomra, a családi életre, a gyermekszülésre és gyermeknevelésre vonatkozó anyagaimnak monográfiává való feldolgozását jelenti, ami nem könnyű. Hajdanában, sorsukat megismerve, az átlagost talán meghaladó személyes kapcsolataim révén valószínűleg többet tudtam meg tőlük és róluk, mint egy pár napos, vagy akár néhány hetes „kiszállás” alatt, mégis számos olyan kérdés adódik most a feldolgozás során, amit feltennék, de már nincs kinek, mert azok a régi emberek már elköltöztek az élők sorából. Tehát nehéz elvarrni a szálakat, de el kell varrni, és előbb-utóbb elkészül a monográfia.

Oláh-Gál Elvira

Aki versenyt fut az idővel

*Beszélgetés Csoma Gergely szobrászművésszel**

Küldetéses ember, aki életművével, egész valójában a csángó magyarság ügyét szolgálja, szembeesülve a múló idővel. Köszöntöm Önöket! Csűrös Csilla vagyok, vendégem Csoma Gergely szobrász, fotóművész.

– *Fényképész, szobrászművész, néprajzi gyűjtő, szépíró, tanító. Ki mindenkit tisztelhetek Önben?*

– Ez mind én vagyok, ezt a moldvai világ hozta ki belőlem. Én eredetileg azt hittem, hogy csak szobrász leszek, lelkesen jártam a Képzőművészeti Főiskolára egészen addig, amíg egy nyári szünetben ki nem jutottam több évnyi gyimesi mászkálás után Moldvába. A gyimesi csángóktól hallottam azt, hogy léteznek az ezeréves magyar határon túl is csángók, de ezek már oláh viseletben járnak, nem beszélnek hibátlanul a magyar nyelvet, az oláhokhoz húzódnak. Sok rosszat mondtak róluk, s ettől hihetetlen vágy ébredt fel bennem, hogy megismerjem őket. Beültem a Széchényi Könyvtárba, ott elolvastam Domokos Pál Péternek, Lükő

* Elhangzott a budapesti Kossuth Rádióban 2018. július 7-én. (A szerk.)